

Posudek disertační práce Mgr. Petry Morvayové „Multikulturní výchova jako (filosofický) problém (2008)

Aktuálnost tématu

Autorka se ve své práci zabývá problematikou multikulturní výchovy, resp. interkulturního vzdělávání, která hraje v integrujícím se a globalizujícím se světě čím dál tím větší roli. Když se Vladimír Smetáček se ve své studii „Změny v postavení člověka a společnosti, výchovy a pedagogiky“ (Pedagogická orientace, 2000, č. 1, s. 6 - 21) zabývá nejpodstatnějšími vlastnostmi člověka budoucnosti, uvádí v seznamu vlastností člověka 21. století také „rasově - náboženskou uvědomělost“.

Dnešní zrychlené přibližování se a vzájemné prolínání různých ras, etnických skupin, kultur a lidí různé náboženské tradice a výchovy vede na jedné straně ke stírání rozdílů mezi lidmi, na druhé straně se stává zdrojem napětí v původně homogenní a ustálené komunitě. V důsledku tohoto napětí dochází ke konfliktům, které místy přerůstají v tvrdé boje a krveprolití.

Zastoupení dětí nejrůznějšího etnického a národnostního původu se v našich školách postupně zvyšuje a do budoucna dále poroste. Multikulturalismus ve smyslu koexistence různých sociokulturních skupin, se stává realitou dnešních škol. K tomu, aby takové školy mohly dobře fungovat a navíc připravovat děti a mládež k bezproblémovému začlenění do společnosti, musí své žáky vychovávat k toleranci vůči jinakosti, k respektu vůči příslušníkům jiných skupin, ať už jsou tyto skupiny definovány etnicky, národnostně, kulturně, nábožensky, socioekonomicky, politicky či jinak.

Na multikulturní výchovu lze nahlížet z pohledu různých vědních disciplín: kulturní antropologie, etnologie a etnografie, sociologie (etnosociologie), psychologie (etnopsychologie), komparativní lingvistiky a etnolingvistiky. Všechny tyto vědy jsou přínosné pro teorii a praxi multikulturní výchovy. Ve vztahu k praxi hraje klíčovou úlohu pedagogika, která se snaží realizovat multikulturní výchovu mj. ve školách a školských zařízeních.

Disertační práce Petry Morvayové nabízí filosofický pohled na problematiku multikulturní výchovy. Jedná se o významný, metodologicky zajímavý a inspirativní pohled, který se dosud příliš nepromítá do reálného (v praxi uplatňovaného) konceptu multikulturní výchovy. V tomto ohledu je disertační práce aktuální nejenom tématem, kterým je multikulturní výchova, ale také (resp. zejména) přístupem k multikulturní výchově jako k filozofickému problému.

Rozsah práce a styl autorky

Disertační práce (včetně obsahu) čítá 139 textových stran. Sestává z Úvodu, Zdůvodnění významnosti tématu, šesti hlavních kapitol, Shrnutí, Závěru a Bibliografie obsahující bohatou českou i zahraniční (převážně anglicky psanou) odbornou literaturu.

Ze stylu autorky je cítit zaujetí danou tematikou. Autorka je korektní v citacích a v odkazování na prameny. Po formální stránce vyhovuje předložená práce požadavkům kladeným na tento typ práce.

Domnívám se, že se autorce podařilo udržet si patřičný odstup a filozofický nadhled ve vztahu ke zkoumané problematice multikulturní výchovy. Práce je psána kultivovaným filozofickým jazykem. Autorce bych přesto doporučoval, aby neužívala někdy až příliš složitých souvětí, ve kterých se čtenář občas ztrácí. Na druhé straně oceňuji snahu autorky dosáhnout větší srozumitelnosti a čtivosti textu (či přispět k lepšímu zdůvodnění

a objasnění daného problému) užíváním různých analogií či metafor - mapa, konstrukce historické stavby, pohyb figurek na šachovnici.

Vědecký problém a cíle disertace

Pokud se mám vyjádřit k formulaci vědeckého problému a cílů disertační práce, jsem poněkud na rozpacích. Domnívám se totiž, že vědecký problém by měl být jednoznačně formulován ve formě otázky, na kterou je možné jasně odpovědět. V disertační práci jsem však takovou jasnou formulaci nenašel (jsou formulací problému otázky ve druhém odstavci na s. 40 nebo otázky ve druhém odstavci na s. 83?). Koneckonců i v autoreferátu najdeme v části „Vědecký problém“ pouze zmínku o rozporu mezi cíli (ideálem) a praxí tzv. multikulturní výchovy (s. 2). I kdybychom přeformulovali toto tvrzení do tázací věty a toto považovali za formulaci vědeckého problému, bylo by třeba formulovat dílčí podproblémy, otázky, které by dále strukturovaly (konkretizovaly) ústřední vědecký problém disertační práce.

V případě cílů disertační práce mi chybí jejich jasné vymezení v rámci struktury disertace. Domnívám se, že cíle práce by měly být explicitně formulovány v úvodní části (pomineme-li anotaci, pak určitou formulaci cílů - byť neúplnou - najdeme až na s. 38), podobně jako je tomu v autoreferátu, nikoli „rozptýlené“ po celé disertaci. Vědecký problém, dílčí podproblémy a cíle by měly být osou disertační práce - ústředním bodem, od kterého se vše ostatní odvíjí.

Zvolené metody řešení dané problematiky

Autorka se v disertační práci opírá především o metody fenomenologické, hermeneutické a epistemologické. Použila analýzu pedagogických a jiných dokumentů a kvalitativní textuální analýzu. Do disertační práce zabudovala i výsledky svého předchozího výzkumu (Morvayová, 2008), ve kterém použila metodu situační analýzy založenou na hloubkových rozhovorech.

Výsledky disertace, nové poznatky

Autorce se podařilo identifikovat v konceptech multikulturní výchovy jak řadu dilemat, která jsou spojena s její aplikací a realizací, tak řadu antinomií, které vyplývají z jejího založení. Ukázala (mj. na základě kritické analýzy základních pojmů, definic a konceptů multikulturní výchovy) že na první pohled logické, jasné a samozřejmé věci týkající se multikulturní výchovy v sobě skrývají mnohá napětí, jež jsou jejím konceptem spíše překrývána a zesilována než řešena. Důležitý je autorčin poukaz na nebezpečí vědomé či nevědomé manipulace v oblasti konceptu a realizace multikulturní výchovy, kdy majorita, resp. její reprezentace může uplatňovat svůj - na první pohled logický, správný a demokratický - pohled na věc, aniž by brala v úvahu názory těch, kterých se realizace multikulturní výchovy týká především. Autorce se podařilo doložit, že existuje rozpor mezi objektivními cíli multikulturní výchovy a subjektivními předpoklady a podmínkami multikulturní výchovy.

Jako cestu k překonání problémů a nebezpečí, které spatřuje v současném konceptu multikulturní výchovy, autorka předkládá linii otevřené výchovy reflektující namísto multikulturní perspektivy fluidní diverzitu společnosti. Takto otevřená výchova je založena na převrácení dosavadní optiky: jde jí o obrat od vidění skupin a řešení jejich soužití směrem k osobnostnímu pojetí výchovy a interpersonálním vztahům. Tato kvalitativní změna, kterou by bylo možno s trochou nadsázky nazvat koperníkovským

obratem v oblasti multikulturní výchovy, by znamenala transformaci tradiční multikulturní výchovy na výchovu v diverzitě. Autorka ve své práci nahlíží na skupinový přístup ve výchově jako na příliš hrubou platformu, ze které je velmi těžké, ne-li nemožné, se vztahovat k individuálnímu životu a otevírání etické dimenze vztahů.

V rámci své kritiky konceptu multikulturní výchovy, tak jak je tento koncept vtělen do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, vidí zásadní rozpor mezi tímto konceptem a kritickou filozofií výchovy. Rozpor spočívá podle autorky v tom, že multikulturní výchova je v tomto dokumentu popisována jako prostředek k naplnění cíle. Jinými slovy, jedná se o výchovu, která je pouhým výchovným záměrem, který je potřeba sledovat. Od tohoto záměru se pak odvíjejí výchovné prostředky, které manipulují sociální realitu a identity účastníků výchovy (vzdělávání). Přirozenou diverzitu tak svým způsobem činí nepřirozenou. Hrozí zde nebezpečí abnormalizace diverzity, kdy jsou přirozené a často malé rozdíly mezi jedinci zahrnuty pod kulturní či etnická specifika. Díky tomu se pak stávají skutečně velkými.

Úskalí disertační práce

Kromě již zmiňované výtky týkající se absence explicitní formulace vědeckého problému a „roztroušenosti“ cílů ve struktuře disertační práce, vidím jako nedostatečné popsání či přiblížení výzkumu, na který se autorka v disertační práci často odvolává.

Jako věc hodnou diskuse se mi pak jeví následující záležitost. Autorka si vybrala jako svým způsobem klíčový podklad pro kritiku multikulturního konceptu (kromě výsledků „Situační analýzy a zmapování...“ a některých „aplikačních produktů“ - s. 3) „Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání“, kde je průřezové téma „Multikulturní výchova“ popsáno na dvou stránkách. Na jedné straně obdivuji tento nápad a především invenci autorky, která dokáže na základě kritiky dvou stránek „Rámcového vzdělávacího programu“ široce a hluboce analyzovat pojetí, pojmosloví a cíle multikulturní výchovy. Na straně druhé se vtírá otázka, jestli není svým způsobem „laciné“ kritizovat tuto multikulturní pasáž, která musí být už z logiky věci určitým zjednodušením. K tomu se váže otázka, zda je vůbec možné, tj. prakticky realizovatelné rezignovat na „skupinový přístup“ a určitou schematizaci v oblasti multikulturní výchovy. Jinými slovy: je možné realizovat v praxi koncept otevřené výchovy, který je založen na obratu od vidění skupin a řešení jejich soužití směrem k osobnostnímu pojetí výchovy a interpersonálním vztahům?

Autorka si je vědoma výtek, které se logicky nabízejí vůči jejím vývodům nebo kritickému tónu práce. Věc mj. řeší „taktickým“ způsobem, když dopředu „vyráží zbraň“ případným kritikům tím, že do práce (k pasáži, která může vzbuzovat nesouhlas či vyvolat ostrou polemiku) připojí poznámku o tom, že si je vědoma případných výtek na adresu svých názorů či na adresu kritického pojetí své práce. Tuto schopnost autorky předcházet případné kritice však nevnímám nijak výrazně negativně (manipulativně). Podle mého soudu je spíše výrazem reflexe a schopnosti předjímaní zpětné vazby.

Ač neanglista, zdá se mi, že autorka nepřesně překládá některé pasáže, když čerpá z anglicky psané literatury. Např. na straně 58 uvádí následující překlad (Bryan 2007, s. 5): „státem sankcionovaný multikulturalismus a jeho snaha vyvolávat toleranci, jsou formami symbolického násilí designovanými k reprodukci a maskování mocenských vztahů ve společnosti, zatímco je předstírána rovnost.“

Originál zní: „...state-sanctioned multiculturalism, and its attendant appeals to tolerance, are forms of symbolic violence designed to reproduce and mask relationships of power in society while disguised as egalitarianism.“

Domnívám se, že formulace „sankcionovaný“ je v českém jazyce zavádějící (lze přeložit jako „schvalovaný“). Slovo „designed“ autorka překládá jako „designovaný“ (lépe: „určený“, „plánovaný“, „navrhovaný“, „projektovaný“). Rovnostářství (egalitarianism) zaměňuje za rovnost (equality).

Shrnutí:

Disertační práce Mgr. Petry Morvayové se zabývá aktuálním a velmi citlivým problémem. Na multikulturní výchovu nahlíží prizmatem filosofie, konkrétně kritické filozofie výchovy. Její pohled je svým způsobem netradiční a obohacující. Autorka prokázala společenskovední erudici. Výše uvedené připomínky a doporučení nijak významně nesnižují celkové pozitivní vyznění disertační práce. Doporučuji autorce publikovat hlavní myšlenky a závěry práce v některém odborném časopise.

Otázky do diskuse:

- 1) Neoslabila by transformace či změna multikulturního konceptu, tak jak o nich autorka uvažuje, už tak relativně malou (a navíc spornou) účinnost multikulturní výchovy?
- 2) Lze „pojetí multikulturní výchovy autorky“ zabudovat do rámcového a potažmo školního vzdělávacího programu?
- 3) Je možno ve vztahu k problematice jinakosti (diverzity) uvažovat ve výchovné praxi mimo skupinová schémata?
- 4) Jaké konkrétní praktické závěry vyplývají z autorčiných zjištění a tvrzení pro školní praxi?
- 5) Jak si autorka představuje „hledání nové míry autority ve vztahu společnosti a jednotlivce“? (s. 121)

ZÁVĚR: Předložená **disertační práce splňuje podmínky** kladené na tento typ práce a **doporučuji ji k obhajobě.**

doc. PaedDr. Stanislav Bendl, Ph.D.
oponent disertační práce

V Praze dne 17. září 2008